

UNIVERZITET U SARAJEVU
MUZIČKA AKADEMIJA U SARAJEVU

EDUCATIONAL INSTITUTION OF THE UNIVERSITY OF SARAJEVO

Ivan ČAVLOVIĆ

HISTORIJA MUZIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

EDUCATIONAL INSTITUTION OF THE UNIVERSITY OF SARAJEVO

Sarajevo, 2011.

UNIVERZITET U SARAJEVU
MUZIČKA AKADEMIJA U SARAJEVU
INSTITUT ZA MUZIKOLOGIJU

Biblioteka
Musica historiographica
Knjiga prva

Za izdavača
Doc. dr. Jasmina Talam

Recenzenti
Doc. dr. Mirna Marić
Doc. dr. Tamara Karača-Beljak
Prof. ddr. Azem Kožar

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

78.03(497.6)(075.8)

ČAVLOVIĆ, Ivan
Historija muzike u Bosni i Hercegovini / Ivan
Čavlović. - Sarajevo : Muzička akademija, 2011. -
388 str. : note ; 24 cm. - (Biblioteka Musica
historiographica ; knj. 1)

Bibliografija: str. 297-320 i uz tekst.

ISBN 978-9958-689-05-5

COBISS.BH-ID 18779398

Knjga je štampana zahvaljujući finansijskoj podršci
Federalnog ministarstva za obrazovanje i nauku
za projekt Fundamentalna istraživanja za muziku u Bosni i Hercegovini
(FIHM BiH 2010)

PREDGOVOR**SKRAĆENICE****I. UVOD / 13**

I.1 Metodološke smjernice: pitanja / 14

I.2. Nacionalno / 14

I.3. Terminologija / 15

I.4. Folklorna i konfesionalna muzika / 16

I.5. Muzički folklor u umjetničkoj muzici / 17

I.6. Historija i estetika / 18

I.7. Četiri primjera / 20

I.8. Periodizacija / 21

II. BOSNA I HERCEGOVINA – GEOGRAFSKO-DRŽAVNI OKVIRI / 23**III. PRAHISTORIJA I STARI VIJEK / 25**

III.1. Muzika u prahistoriji i starom vijeku – prapočeci / 27

IV. SREDNJI VIJEK / 31

IV.1. Srednjovjekovna Bosna / 31

IV.1.1. Crkva bosanska / 33

IV.2. Muzika u Srednjovjekovnoj Bosni – evropski počeci / 35

V. OSMANLIJSKI PERIOD (1463–1878) / 43

V.1. Muzika u osmanlijskom periodu – zastoј i novi folklorni impulsi / 44

V.1.1. Muzika u izvorima / 44

V.1.2. Duhovna muzika / 50

V.1.2.1. Muzika u kršćanskoj praksi: domaći primjeri / 50

V.1.2.2. Muzika u islamu: opšte karakteristike / 53

V.1.3. Svjetovna muzika / 57

V.1.3.1. Muzika u pozorištu / 57

V.1.3.2. Mekterhane / 60

V.1.3.3. Folklorna muzička praksa / 61

VI. AUSTROUGARSKI PERIOD (1878–1918) / 65

VI.1. Muzika u austrougarskom periodu – evropski tokovi / 67

VI.1.1. Koncertna djelatnost / 69

VI.1.2. Muzika u pozorištu / 75

VI.1.2.1. Društveni dom / 82

VI.1.3. Pjevačka društva i orkestri / 91

VI.1.3.1. Nacionalna društva / 91

VI.1.3.1.1. Nacionalna društva – pregled / 94

VI.1.3.2. Radnička društva / 105

VI.1.4. Orkestri / 108

VI.1.5. Muzičko školstvo / 110

VI.1.6. Kompozitorska djelatnost / 112	112
VI.1.7. Etnomuzikološka djelatnost / 118	118
VII. IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA (1918–1941) / 121	121
VII.1. Muzika između dva svjetska rata – prvi razvoj / 122	122
VII.1.1. Muzičko školstvo / 122	122
VII.1.2. Koncertna djelatnost / 124	124
VII.1.2.1. Izvođači / 124	124
VII.1.2.2. Narodno pozorište u Sarajevu / 127	127
VII.1.2.3. Sarajevska filharmonija i drugi orkestri / 131	131
VII.1.2.4. Collegium artisticum / 133	133
VII.1.2.5. Narodno pozorište Bosanske krajine u Banjoj Luci / 135	135
VII.1.2.6. Pjevačka društva / 135	135
VII.1.3. Kompozitorska djelatnost / 138	138
VIII. U DRUGOM SVJETSKOM RATU (1941–1945) / 149	149
VIII.1. Muzika u Drugom svjetskom ratu – prijelazni period / 150	150
IX. POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA (1945–1992) / 157	157
IX.1. Muzika od 1945. do 1992. – sistemski razvoj / 162	162
IX.1.1. Kompozitori / 162	162
IX.1.2. Izvođači / 224	224
IX.1.3. Muzikolozi, etnomuzikolozi i muzički pisci / 227	227
IX.1.4. Muzička infrastruktura / 233	233
IX.1.4.1. Institucije muzičkog školstva / 233	233
IX.1.4.2. Izvođačke institucije / 236	236
IX.1.4.3. Udruženja, festivali i druge institucije / 253	253
X. MUZIKA U RATU (1992–1995) – PRIJELAZNI PERIOD / 259	259
XI. MUZIKA POSLIJE 1995. – POSTRATNA KULTURNA TRANZICIJA / 265	265
XI.1. Kompozitori / 266	266
XI.2. Izvođači / 278	278
XI.3. Muzikolozi, etnomuzikolozi, muzički pedagozi i pisci / 279	279
XI.4. Muzičke institucije / 281	281
XII. POGOVOR / 295	295
XIII. BIBLIOGRAFIJA / 297	297
XIV. INDEKS IMENA / 321	321
SAŽETAK / 351	351
SUMMARY / 363	363
ZUSAMMENFASSUNG / 375	375

HISTORIJA MUZIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

SAŽETAK

Federalno ministarstvo za obrazovanje i nauku finansijski je 2010. stimuliralo rad na projektu Fundamentalna istraživanja za historiju muzike u Bosni i Hercegovini (FIHM BiH 2010). Jedan od ciljeva projekta jeste i pisanje cjelovite historije muzike u BiH. Rezultat dosadašnjeg rada na projektu jeste i knjiga *Historija muzike u BiH*.

Historija muzike u Bosni i Hercegovini počinje kada se počinju ostvarivati prvi kulturni produkti ljudi koji su naseljavali njen današnje područje. To znači da je historija muzike u BiH stara koliko i njeni ljudi. Materijalni dokazi za to su malobrojni, no ipak postojeći, ali historija kulture jednog područja u svim dijelovima svijeta pokazuje uvijek istu sliku: kultura je proizvod materijalne i duhovne prirode, a muzika je značajan segment kulture.

Težnja da muzička kultura postane muzička umjetnost je stalna i snažna u svim društvima, ali je to dugotrajan i često historijski iscrpljujući proces. Ovo je posebno vidljivo na trusnim područjima kakvo je područje Bosne i Hercegovine. Zašto? Historija muzike je vezana za historiju samog društva, njegove političke, ekonomске, geografske, zdravstvene i uopće supstancialne mijene koje su na trusnim područjima posebno turbulentne. Stoga i historiju muzike u BiH posmatramo kao proces diskontinuiteta i kao proces etapne periodizacije vezane za opštu društvenu periodizaciju.

Objašnjenje za ova dva pristupa su sljedeća:

1. Diskontinuitet razvoja muzike u BiH je uslovjen društvenim promjenama koje su u znaku drastičnih cikličkih promjena društveno-političkih odnosa. Nakon jednog perioda u kojem se razvoj muzičke kulture i umjetnosti stabilizira onoliko koliko to dopuštaju opšte društvene okolnosti jednog historijskog perioda, nastupa drugi period koji u potpunosti poništava prethodne društvene odnose, odnosno prethodni dostignuti stepen opšteg društvenog razvoja. Nije niti potrebno šire eksplisirati prijelaz iz perioda srednjovjekovne Bosne na osmansku Bosnu, pa zatim na austrougarsku Bosnu i dalje, i društvene mijene koje su tim promjenama političkih sistema nastajale, a posebno ne treba objašnjavati utjecaj tih promjena na razvoj kulture i umjetnosti. Elementi kontinuiteta u historiji muzike u BiH pronalaze se gotovo jedino na nivou individualnih težnji muzičkih umjetnika na stvaranju što vrijednijih muzičkih

tvorevina koje bi mogle zadovoljiti estetičke zahtjeve dobre umjetnosti.

2. Historija muzike u Bosni i Hercegovini ovisna je o društveno-političkim promjenama i periodizacijama, te se može podijeliti na sljedeće periode: muzika starog vijeka do naseljavanja Slavena, muzika srednjovjekovne Bosne, muzika u vrijeme otomanske uprave, muzika u vrijeme austrougarske uprave, muzika između dva svjetska rata, muzika u vrijeme Drugog svjetskog rata, kao prijelazni period, muzika od 1945. do 1992, muzika u ratu 1992/95. kao prijelazni period i muzika nakon 1995.

No prije govora o samoj historiji muzike u BiH, moraju se riješiti neke fundamentalne metodološke napomene o muzičkom životu u Bosni i Hercegovini. Te napomene su formulisane kao pitanja o: terminologiji, folklornoj i konfesionalnoj muzici, muzičkom folkloru u umjetničkoj muzici, historiji i estetici i pitanja o navedenoj periodizaciji.

Diskusija o terminologiji određena je dvama osnovnim pitanjima: Šta je muzika u BiH? Šta je bosanskohercegovačka muzika? Muzika u Bosni i Hercegovini je termin koji označava geografsku, historijsku, političku i nacionalnu odrednicu muzike na tlu BiH. U stvaranju te muzike učestvuju sve nacije i svih ljudi koji se imenuju stanovnicima BiH, bilo da su porijeklom iz BiH ili su u nju došli kao umjetnici i stvaraoci iz drugih sredina. Prvi su autohtonji Bosanci i Hercegovci, drugi kao nositelji kulture drugih sredina srođuju svoj integritet s integritetom stanovnika BiH. U stvaranju bh. muzike oni su ravnopravni.

Bosanskohercegovačka muzika je termin koji zahvata muziku u BiH, ali je nadređuje odrednicama muzičkog stila. Ona označava pripadnost muzike opštem korpusu umjetnosti i kulture kao faktu povezanosti bošnjačkog, srpskog, hrvatskog i drugih muzičkih entiteta u jednu cjelinu koju možemo definirati izvedenim terminom bosanskohercegovački muzički duh. Termin je izведен iz već postojećeg termina bosanski duh. Šta je to bosanski duh? Ne postoji definicija niti monografska obrada tog pojma. O njemu se govori kao o nečemu razumljivom i podrazumijevajućem, ali i prihvatljivom ili neprihvatljivom. Bosanski duh se opisuje kao multinacionalno, multireligijsko i sl., kao tolerancija konstituirajućih nacija, kao opšte i posebno identifikovanje (nacionalno i građansko), kao oživljavanje nacionalnih i vjerskih identiteta uz oživljavanje historijskog i političkog duha Bosne i Bosanca (uvijek i Hercegovine i Hercegovca). Bosanski duh u prošlosti i sadašnjosti je emanacija narodnog, a ne nacionalnog, emanacija ljudi (pojedinaca i grupa) koji nastanjuju prostor BiH, a ne jedne nacije. Bosanski duh transcendira nacionalnost, individualno i regionalno, u narodnost, kolektivno i opšte. Opasnost, međutim, da se bosanski duh, odnosno njegov muzički sinonim tretira kao dokument i simptom individualne

emaniranog duha sintetiziranog iz muzičkog duha jedne nacije, realna je. Realitet je u podložnosti bosanskog duha politici, odnosno jednoj naciji, čime se negira sam bosanski muzički duh. Negacija bosanskog muzičkog duha je negacija bosanske muzike same. Gdje je izlaz? Muzika je afirmativna, prije svega, po sebi (muzika postoji po sebi), a onda u saglasnosti s bosanskim duhom. Kao takva, muzika je imuna na politiku, sociologiju, psihologiju, odnosno svrstavanje uz ili protiv bosanskog duha, čak ako u njoj fragmentarno prepoznajemo bošnjačko, srpsko ili hrvatsko. Muzičko djelo je subjektivno po tekstu kao žarište duhovnih i materijalnih odrednica jednog čovjeka, i objektivno po kontekstu kao znakovito prenašanje kodova društva u kod strukture muzike. To znači da je manje važno da muziku posmatramo iz ugla društvenosti i političnosti bosanskog duha, nego da muziku posmatramo kao subjektivnost bosanskog duha u estetičkom smislu i u smislu njegove svjetskosti. Muzičko djelo stvara jedan čovjek, ali je svojina svih ljudi. Ovdje, naravno, uvijek mislimo na onu muziku koja je definirana kao umjetnička muzika.

Historija muzike u BiH svakako postoji, ali je historijski, tj. kontinuirano vremenski nedefinirana. Previše se svakojakih razaranja desilo u BiH da bi se život profesionalne muzike ustalio i razvio do nivoa bh. umjetničke muzike. Historija muzike u BiH počinje još i prije spominjanja njenog imena (K. Porfirogenet, 10. st.), od prastarih, arheološki otkrivenih vremena u kojima se svakako pjevalo i sviralo. Hoćemo li ta vremena smjestiti u helensko-ilirska ili rimsко-ranokršćanska, slavenska ili srednjovjekovna bosanska, turska ili austrougarska, stvar je historijskih fakata i muzičkih spomenika. Komparativnom metodom možemo utvrditi da se na tlu BiH pjevalo slično kako se danas pjeva među potomcima Ilira ili slično kako se pjevalo u staroj Grčkoj. Može se odgometnuti da su se u ranokršćanskim bazilikama, čiji ostaci datiraju iz 4. do 6. stoljeća, pjevali psalmi, himne, responzoriji i antifone, također i to da se kristijanizacijom Slavena muzika izvodila u vjerskim obredima, no prvi za sada poznati podatak o profesionalnoj muzici u BiH datira od 15. XI. 1408. kada dubrovačko Malo vijeće donosi odluku o poklonima dvojici žonglera bosanskog kralja Tvrtka II. No, važna je i 1385. kada dubrovački muzičari gostuju na dvoru kneza Balše. Iz dubrovačkih arhiva saznajemo da je muzički život srednjovjekovne Bosne bio veoma živ.

Podaci o profesionalnoj muzici iz otomanskog perioda vrlo su oskudni, ali se sa sigurnošću može reći da se tada u Bosni muziciralo slično kao u cijelom Osmanskom carstvu, s obzirom na činjenicu da su profesionalni muzičari bili sastavni dio otomanske vojske. Taj vremenski period u odnosu na srednjovjekovnu Bosnu karakterizira zastoj s novim folklornim impulsima u smislu stvaranja sevdalinka kao nove folklorne forme koja se održala i do najnovijeg perioda. Nakon otomanskog prekida, zapadnoevropski muzički duh dolazi u Bosnu s Austro-Ugarskom, a prenosi

se i između dva svjetska rata kada se, nakon austrougarskog impulsa, ostvaruje i razvoj, zatim u period nakon Drugog svjetskog rata koji karakterizira sistemski razvoj. Muzika u dva rata, Drugom i ratu 1992/95, nalazi se u stanju prijelaznosti, a muzika nakon rata 1992/95. u stanju tranzicije.

Zamjetna je činjenica da se prvi značajniji muzički rezultati ostvaruju u vrijeme nacionalnih konstituiranja Srba i Hrvata, djelimično i Bošnjaka u austrougarskom periodu. To je, međutim, u neskladu sa svjetskim tokovima historije muzike. Zapadnoevropske nacije imale su znatnih muzičkih i umjetničkih rezultata mnogo prije konstituiranja nacija u 19. stoljeću. Obrazloženje te činjenice može se, možda, potražiti u njemačkom, francuskom, italijanskom muzičkom duhu, oformljenom davno prije njemačke, francuske, italijanske nacije. Može li se iz ovoga izvesti neka paralela s bosanskim muzičkim duhom. Bosanski muzički duh je zakasnuo, ali se ostvaruje na sličan način kao i bilo koji evropski.

Možda je stoljeće početka razvoja muzike u BiH i stvar konvencije i dogovora, ali je sasvim sigurno da njene umjetničke razine počinju tek nakon Drugog svjetskog rata u djelima domaćih kompozitora i onih koji su dugogodišnjim djelovanjem postali bh. kompozitori. Veliko kašnjenje za umjetničkim rezultatima svjetske muzike uslovljeno je stvarima izvan muzike same. Ono je u sferi opšte historije, politike, ratova i osvajanja i sl., najmanje u sposobnosti bosanskih naroda da stvaraju muziku. Stoga bosanski muzički duh ne možemo tražiti samo u uništenoj historiji, nego u estetici ostvarenih muzičkih djela. Ostvarujući bosanski muzički duh u estetici, a ne u historiji, pomenuta paralela s historijom muzike Evrope postaje nepotrebnom – jer umjetnički rezultati ne poznaju nacionalitet, a historijski nemogućom – jer opština historija nije ostvarila historiju muzike. A estetski muzički duh Bosne treba tražiti u materijalu, kompozicijskoj tehniци i duhovnom značenju ostvarenih muzičkih djela.

Historija muzike u BiH može se pratiti i problematski. To znači govoriti o fenomenima bitnim za razvoj muzike u BiH. Ti muzički fenomeni su: kompozitorstvo, izvođaštvo, muzičke institucije i muzička pedagogija i nauka.

KOMPOZITORSTVO

Kompozitorstvo je najmlađa muzička djelatnost u razvoju muzike u BiH. Potpuno je razumljivo i zašto! Tek visoko razvijena muzička infrastruktura, od školstva do ansambala i koncertnih dvorana, može poticati stvaranje novih muzičkih djela koja su fundament svake muzičke umjetnosti. Jedan od razloga zašto sve do pojave razvijenog kompozitorstva ne govorimo o muzičkoj umjetnosti, već o muzičkoj kulturi jeste upravo nepostojanje kompozitorstva kao najvažnije pojave u historiji muzike jedne društvene sredine. Prvi kompozitori javljaju se već u srednjovjekovnoj Bosni, do

čega dolazimo komparativnom metodom i upoređivanjem sa sličnim pojavama u srednjovjekovnoj Evropi. Naime, prvi evropski kompozitori u modernom smislu su stvaraoci u okrilju crkve i profesionalne zabavljачke muzike. Tako u BiH saznajemo za neka zabavljачka imena poput Pribigne i Mrvca, koji su bili žongleri, zabavljači i muzičari na dvorovima bosanske vlastele srednjovjekovne Bosne, a koji su svoju umjetnost prikazivali i u Dubrovačkoj republici. Jesu li ovi muzičari bili i prvi bh. kompozitori? Vjerovatno jesu, jer su srednjovjekovni muzičari morali stvarati da bi bili angažovani od bogatog sloja ljudi, a ne samo glumiti, svirati, laskdijati i sl. Princip novog važio je u svim kulturnim periodima određenog civilizacijskog kruga, pa i u srednjovjekovnoj Bosni. Spominjemo ime Franje Bosanca (*Franciscus Bossinensis*) koji jeste porijeklom iz Bosne, ali njegove dvije knjige tabulatura italijanskih frotola i originalnih ričerkara za lutnju objavljenih 1509. (*Tenori e contrabassi intabulati col soprano in canto figurato per cantar e sonar col lauto. Libro primo, Francisci Bossinensis Opus. Venecija, štamparija O. Petrucci*) i 1511. (isti naslov kao *Libro Secundo. Fossombrone, štamparija O. Petrucci*) nedvosmisleno potvrđuju njegovu vezanost za historiju italijanske muzike. No, iza Bosanca slijede brojni franjevcici koji su djelovali na muzičkom planu, a sasvim sigurno i komponovali za potrebe duhovne muzičke prakse franjevačkog reda.

Jedan od prvih kompozitora u BiH je Aleksa Šantić koji je vokacijom pjesnik, ali je ostavio nekoliko originalnih kompozicija rukovetnog tipa koje se mogu uzeti kao prve poznate kompozitorske tvorevine u BiH. Za Šantićem slijede brojni kompozitori stranog ili domaćeg porijekla koji su djelovali u vrijeme Austro-Ugarske i kasnije, a koji su bosanskohercegovačko kompozitorstvo postepeno smještali u rang evropskog kompozitorstva. Evo nekih od najistaknutijih imena: Franjo Matějovský, Vlado Milošević, Mladen Pozajić, Miroslav Špiler, Mladen Stahuljak, Avdo Smailović, Nada Ludvig-Pečar, Dragoje Đenader, Vojin Komadina, Milan Jeličanin, Josip Magdić, Andelka Bego-Šimunić, Asim Horozić, Valentina Cvijetić, Ališer Sijarić, Dino Rešidbegović i dr.

Bosanskohercegovački kompozitori su stvarali na osnovu dva idioma – folklornog i evropskog. No rijetki su kompozitori koji su ova dva područja strogo odvajali, tj. bili okrenuti samo folklornom ili zapadnoevropskom kompozitorskom interesovanju. To znači da su bh. kompozitori prilazili kompozitorstvu sintetički – stvarali su svoja djela s upotrebom bh. folklora i smještali folklornu inspiraciju u okrilje kompozicionih tehniki zapadnoevropske muzike.

MUZIČKO IZVOĐAŠTVO I INSTITUCIJE

Muzika počiva na vlastitom izvođaštvu, odnosno zvučnom opredmećenju

kompozitorske intencije zapisane u notnoj grafici. Historija bh. izvođaštva također se može vezati za najstarija spomenuta i zapamćena imena, ali izvođaštvo modernog tipa javlja se tek u vrijeme Austro-Ugarske. Iz tog perioda poznata su imena svjetskih umjetnika koji su gostovali u većim bh. gradovima, poput harfistice Teresine Zamara, violinista braće Františeka i Emanuela Ondričeka, Fritza Kreislera, Bronislava Hubermana, Zlatka Balokovića, pijanista Josipa Kremera, Alfreda Grünfelda, pjevača Žarka Savića i dr. Postepeno se javljaju i domaći muzički umjetnici i instrumentalisti koji će ubrzano nadoknađivati stoljetno zaostajanje u izvođačkoj umjetnosti.

Prvi javni koncert u BiH izveden je u Banjoj Luci 31. V. 1881, a prvi koncert u Sarajevu izведен je 11. XII. 1881. u novosagrađenom Oficirskom domu (danas Dom Oružanih snaga BiH). Oba koncerta izvele su austrougarske vojničke kapele, a nakon toga koncertni život se snažno razvija, u početku kao društvena potreba za visoke austrougarske činovnike, a vrlo brzo i za kulturne potrebe domaćeg stanovništva.

Neki od prvih umjetnika su stranci, uglavnom Česi i Hrvati, koji su duže vrijeme boravili i djelovali u BiH, a domaća zabilježena imena su: Blanda Höller, Milena Mrazović, Ljubo Bajac, Jelka Đurić, Beluš Jungić, na koje se postepeno nadovezuju brojni domaći umjetnici na raznim instrumentima i koji su najčešće djelovali kao muzički pedagozi, članovi orkestara a vrlo često, najistaknutiji od njih, i kao koncertanti. Najistaknutiji dirigenti su: Josip Rožđalovski, Ivan Štajcer, Mladen Pozajić, Teodor Romanić, Radivoj Spasić, Julio Marić, Miroslav Homen, Marijan Fajdiga, Čestmir Mirko Dušek, Abid Kusturica, Ognjen Bomoštar, Rešad Arnautović, Emir Nuhanović, Samra Bučan-Gulamović, pjevačice i pjevačke pedagoginje: Bruna Špiler, Blanka Danon-Kurpjel, Milica Zečević-Buljubašić, Ljiljana Molnar Talajić, Radmila Smiljanić, Gertruda Munitić, Paša Gackić, sopranistice: Branka Perić-Dorđević, Mira Štor, Vanda Cistler, Božica Sitarić, Radmila Todorovska, Margit Tomik, Amila Bakšić, Adema Pljevljak, Aida Čorbadžić-Valka, Snježana Savić, Kornelija Krmpotić, mezzosopranistica Blaga Videc, altistica Noris Mulabdić-Hrabar, tenori: Mario Duranec, Anton Mosina, Vjekoslav Zaratin, Abdulah Begović, Sead Buljubašić, bariton: Julije Nevžala, Milivoj Bačanović, Matija Kuftinec, Ljubiša Martinović, Borislav Aleksandrov, Dušan Bugarin, bas-bariton Dragutin Fijala, basovi: Makso Savin, Paško Duplančić, Miroslav Janjić, Vasil Marčev, Goran Simić, Ivica Šarić, pijanistice i pijanisti: Matusja Blum, Sofija Deželić, Vlasta Debelić, Anka Humo, Marijan i Zlata Feller, Tatjana Kartelj, Ružica Savić, Olga Vukomanović, Jasenka Roter-Petrović, Dubravko Rukavina, Milica Šnajder, Izolda Ambrožić, Jasenka Dimitrijević, Ranka Cecić-Jovanović, Farida Mušanović, Višnja Zekić-Verunica, Dunja Dimitrijević, Ljiljana Pećanac, Neda Stanković, Meliha Kulukčija, Aleksandra Romanić, Nedeljka Gojković-Kepnik, Zoran Janjić, Sanja Lagumđžija, Nihad Krečo, violinisti: Aleksandar Szegedi, Milan Tarbuk, Nikola Pecko, Karlo Senasi.

Ivo Sagrestano, David Kamhi, Kurt Hauzer, Miroslava Pašić, Osman Faruk Sijarić, Dževad Šabanagić, Radoslava Medle, Muhamed Mazalović, violisti: Dragutin Arany, Vinko Kepnik, violončelisti: Pavle Stojković, Vladimir Antolek, Ivan Poljanšek, Branimir Huterer, Petar Olenjuk, Jevgenij Ksaverjev, flautisti: Franjo Stubičan, Muamer Kulukčija, Drnđa Bećir, Davor Bušić, Sakib Lačević, klarinetisti: Aleksije Radan, Ante Vezilić, Rajmund Likić, Emir Nuhanović, Vedran Tuce, oboisti: Josip Bareš, Đorđe Busančić, fagotisti: Jirži Ševčík i Damir Huljev, trombonist Josip Jurić, timpanisti: Desanka Seka Jovanović, Davor Maraus, gitaristi: Ivan Kalcina, Đani Šehu, gitaristička pedagoginja Mila Rakanović i dr.

Izvođaštvo se razvijalo postepeno u okviru pjevačkih društava i institucija pozorišta, Sarajevske filharmonije i orkestara, zatim muzičkih festivala itd. Izvođaštvo je vezano za muzičku infrastrukturu.

Veliku ulogu u razvoju muzičkog života imala su pjevačka društva. Prvi horski nastupi u BiH bilježe se oko 1867. u okviru Srpske pravoslavne crkve i franjevačkog reda. U početku pjevačka društva bila su nacionalno-konfesionalnog karaktera. Najraniji datum vezan za djelovanje jednog pjevačkog društva u BiH jeste godina 1860, kada su Srbi u Brčkom osnovali Srpsko pjevačko društvo "Srbadija" koje je djelovalo u okviru srpske čitaonice, također prve u BiH. Hrvati Mostara godine 1873. podnose molbu za osnivanje zbara "Kosača". Molba je odbijena, ali je zbor osnovan i proglašen za Crkveni zbor. Godine 1877. osnovano je "Srpsko pravoslavno crkveno pjevačko društvo" u Gračanici. Dirigent je bio učitelj Makso Todorović. U Tuzli je 1886. osnovano "Donjo-tuzlansko srpsko crkveno pjevačko društvo", koje od 1920. mijenja ime u Srpsko pjevačko društvo "Njeguš". Hrvati grada Mostara 1888. osnivaju "Narodno pjevačko društvo". Osnivači su željeli u imenu društva imati i ime "Hrvoje", ali im to vlasti nisu dopustile.

Godine 1888. osniva se Srpsko-pravoslavno crkveno-pjevačko društvo "Sloga" u Sarajevu. Iste godine u Mostaru se osniva Srpsko-pravoslavno crkveno društvo "Gusle". Godine 1894. osniva se Hrvatsko pjevačko društvo "Trebević" u Sarajevu, iste godine u Banjoj Luci se osniva Srpsko pravoslavno crkveno pjevačko društvo "Jedinstvo", a 1898. Narodno pjevačko društvo "Nada" koje naredne godine mijenja ime u Hrvatsko pjevačko društvo "Nada". Prvo muslimansko pjevačko društvo u BiH djelovalo je pri Kulturno-prosvjetnom društvu "Gajret", kada je 1905. osnovan muški pjevački hor. Godine 1901. Jevreji Sarajeva osnivaju Španjolsko-jevrejsko pjevačko društvo "La Lira". Jedno od rijetkih pjevačkih društava multinacionalnog sastava bio je "Männergesangverein" ("Muško pjevačko društvo"), osnovano 1887, a 1905. osnovana je horska sekcija Radničkog kulturno-umjetničkog društva "Proleter" itd., itd.

Pjevačka društva će od početka pa do najnovijeg vremena imati značajnu ulogu u razvoju muzičkog amaterizma u kojem participiraju brojni ljubitelji muzike i horskog pjevanja.

Prva opera izvedena u BiH je *Alesandro Stradella* Friedricha von Flotowa. Sarajevska izvedba ove opere bila 27. IX. 1882, nakon čega u Sarajevu i drugim većim mjestima BiH gostuju brojne operske i pozorišne trupe iz svih zemalja Habzburške monarhije i šire. Bh. opera i operetna publika upoznala je vrlo rano neke od svježih evropskih opernih i operetnih plodova, komponovanih i izvedenih u Beču, Milanu i sl. nekoliko godina ili čak mjeseci prije sarajevske izvedbe. Jedna od glavnih karakteristika scenskog izvođaštva u BiH bilo je izvođenje komada s pjevanjem i opereta sve do Drugog svjetskog rata.

Veliku ulogu u razvoju muzičkog pozorišnog života imao je od 1899. Društveni dom, odnosno od 1921. Narodno pozorište u Sarajevu. Vrlo brzo i neka druga pozorišta, kao Banjalučko pozorište (1930), postaju žarišta kulturnog i muzičkog života u kojima se izvode muzičke predstave i koncerti.

Jednako važan izvođački život razvijali su i instrumentalni sastavi profesionalnog i amaterskog karaktera. Najvažnija instrumentalna izvođačka institucija u BiH jeste Sarajevska filharmonija osnovana 1923. No Sarajevska filharmonija nije bila jedina institucija instrumentalnog zvuka. Poznato je da su se pri gimnazijama i učiteljskim školama, zatim kulturno-umjetničkim društvima formirali instrumentalni ansambl manjeg ili većeg sastava i različitog karaktera, od tamburaških do simfonijskih orkestara. Ovi orkestri su izvodili prigodna djela povodom školskih praznika ili društvenih događaja, a u kojima su učestvovali talentovani učenici i građani. U početku ovaj nivo muziciranja bio je amaterskog tipa, ali vrlo brzo za muzičke pedagoge dolaze školovani muzičari koji će na repertoar dačkih i gradskih instrumentalnih sastava stavljati i zahtjevnija djela.

Zahvaljujući potpori društva i naporima muzičkih entuzijasta, poslije Drugog svjetskog rata osnovane su glavne muzičke institucije: Državna muzička škola (1945) i Muzička akademija (1955), Opera Narodnog pozorišta u Sarajevu (1946), Hrvatski Radio-televizije Sarajevo (1947), Sarajevska filharmonija (1948), Gradski simfonijski orkestar u Banjoj Luci (1948), Balet Narodnog pozorišta u Sarajevu (1950), Gradski simfonijski orkestar u Tuzli (1955), Simfonijski orkestar Mostar (1958), Radio orkestar (1962), kasnije Simfonijski orkestar RTVSA itd. Posebnu ulogu odigrali su i manji ansambl specijalizirani za Novu muziku poput ansambala Momus (Moderna muzika Sarajevo, 1972) i Masmantra (1977), čiji je umjetnički vođa bio kompozitor Josip Magdić, a u novije doba i Sonemus kojega vodi kompozitor Ališer Sijarić.

Djelovanje profesionalnih i amaterskih izvođačkih ansambala između dva svjetska rata značajno je iz najmanje dva razloga: *prvi*, za ove ansamble komponovana

su nova djela domaćih kompozitora čime je obogaćivan fundus umjetničkih djela novim autorskim prilozima; drugi, jer su ansamblji okupljali veliki broj muzičara čime je muzički život dobijao na kvantitetu, ali postepeno i na kvalitativnoj razini koja je kulminirala sredinom 70.-godina prošlog stoljeća kada je muzički život u BiH, posebno u Sarajevu, bio u ravnopravnom umjetničkom statusu s ostalim velikim jugoslavenskim kulturnim centrima. Dokaz za to su brojne premijere i praizvedbe novokomponovanih djela, od kojih treba izdvojiti ona najvažnija u formalnom i žanrovskom smislu: opera *Jazavac pred sudom* Vlade Miloševića na libretu Ranka Risojevića prema motivima Petra Kočića (premijera 25. XI. 1978), tri baleta Vojina Komadine – *Satana* na libretu Miroslava Jančića u koreografiji i režiji Slavka Pervana (praizvedba 4. III. 1972), *Hasanaginica* u koreografiji i režiji Slavka Pervana (praizvedba 26. III. 1975), *Derviš i smrt* na libretu Danija Boldina po romanu Meše Selimovića u koreografiji i režiji Dragutina Boldina (praizvedba 17. X. 1991), balet *Prizivanje Peruna* Rade Nuić u koreografiji Dragutina Boldina (praizvedba 21. V. 1988), zatim brojna simfonijska i orkestarska djela, djela za kamerne sastave ili solističke instrumente i sl., što se može vidjeti na stranicama ove knjige, posebno u kompozitorskim biografijama.

MUZIČKA PEDAGOGIJA I NAUKA

U Bosni i Hercegovini u vrijeme Austro-Ugarske muzičko školstvo je u povoju, da bi tek u periodu između dva svjetska rata bila osnovana prva subvencionirana muzička škola u Sarajevu (1920).

U austrougarskom periodu bilo je pokušaja da se uspostavi neki vid organiziranog muzičkog školovanja. Najraniji podatak o pokušaju osnivanja muzičke škole je iz 1898. kada je kompozitor i dirigent Adalbert (Albert) Laszky iz Budimpešte podnio zahtjev ministru finansija Benjaminu Kállayu za osnivanje Conservatorium fur Müzik u Sarajevu. U vezi s muzičkim obrazovanjem treba spomenuti i neke od tečajeva koji su se organizirali u gradovima BiH, posebno Banjoj Luci koja je u vrijeme austrougarske vladavine imala veoma bogat muzički život a i neke od organiziranih oblika muzičkog podučavanja. Jedan od takvih oblika u vidu tečajeva organizirao je Franjo Matějovský za vrijeme svog prvog boravka u Banjoj Luci (1900–1905). Najznačajnija godina vezana za muzičku pedagogiju u BiH u početnom njenom razvoju jeste 1908. kada Franjo Matějovský u Sarajevu osniva privatnu muzičku školu s podukom iz klavira, solo pjevanja, violine, violončela i teoretskih predmeta.

Prva državna muzička škola bila je Oblasna muzička škola osnovana 1920. Škola je bila srednješkolskog ranga sa šest, zatim osam razreda, a u nastavi su zastupljeni: klavir, solo pjevanje, gudački i duvački instrumenti i teoretski predmeti.

Državna Srednja muzička škola u Sarajevu osnovana je u kasnu jesen 1945. i imala je osnovni i srednji stupanj, a od 1950. mijenja naziv u Srednja muzička škola. Od početka je imala šest odsjeka: za klavir, gudačke instrumente, duvačke instrumente, balet, teoretske predmete i pripremni tečaj. Srednja muzička škola u Sarajevu je odgojila brojni kadar koji će nastaviti svoje školovanje na Muzičkoj akademiji u Sarajevu i drugim akademijama u socijalističkoj Jugoslaviji i u drugim zemljama. Osnivač i prvi direktor škole bio je Cvjetko Rihtman. Srednje muzičke škole osnivane su u svim glavnim gradskim centrima: Mostar (1954), Banja Luka (1956), Tuzla (1957), Bihać (1971), Zenica (1977), Prijedor (1994), Bijeljina (1994), Lukavica (1994), Novi Travnik (1996), Široki Brijeg (1996) i Trebinje (2009).

Uz brojne osnovne muzičke škole, muzičko predakademsko školstvo imalo je zavidnu kvantitativnu razinu odgovarajuću i tadašnjim evropskim standardima o broju učenika muzike na ukupan broj stanovnika. Sve spomenute muzičke škole imale su kvalitetne horske i instrumentalne ansamble koji su, uz soliste učenike i nastavnike, vrlo često, a posebno u početnom periodu rada, činili okosnicu muzičkog života u svom gradu. Ta prostorna ekspanzija i interni kvalitet svake muzičke škole, posebno onih u Sarajevu, Banjoj Luci, Tuzli i Mostaru, vremenom je u 70-tim i 80-tim godinama 20. stoljeća omogućila stvaranje brojnih ansambala u svim većim mjestima BiH, od malih prigodnih izvođačkih grupa pa do simfonijskih orkestara.

UBiH osnivaju se i visoke muzičke škole od kojih su najvažnije Muzička akademija u Sarajevu (1955), Muzička akademija u Istočnom Sarajevu (1994) i Akademija umjetnosti u Banjoj Luci (1998).

Muzička nauka u BiH vezana je za nekoliko područja muzičkog života. To su etnomuzikologija, muzikologija i muzička teorija. Najranija etnomuzikološka istraživanja na tlu BiH spominju se u vezi s djelatnošću Julija Bajamontija u drugoj polovini 18. stoljeća, zatim hrvatskog etnomuzikologa Franje Kuhača i Čeha Ludvika Kube. Međutim, etnomuzikologija kao nauka počinje s Cvjetkom Rihtmanom, osnivačem Muzičke akademije i etnomuzikološkog odsjeka, a onda i Instituta za muzički folklor u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Na taj način stvorili su se uslovi za sistematsko školovanje mladog etnomuzikološkog kadra i projektna istraživanja narodne muzičke prakse širom BiH. Rezultati enotmuzikološke škole Cvjetka Rihtmana su evidentni i u svjetskim razmjerama. Također je i Vlado Miošević razvio vrlo značajnu etnomuzikološku djelatnost koja je rezultirala brojnim knjigama i naučnim radovima. Etnomuzikološkom djelatnošću bavi se relativno velik broj istraživača, od kojih treba spomenuti još i Dunju Rihtman-Šotrić, Miru Fulanović-Šošić, Ankicu Petrović, Vinka Krajtmajera, Jasnu Spaić, Milorada Kenjalovića, Tamaru Karaču, Jasminu Talam.

Osnivač bh. muzikologije je prof. dr. Zija Kučukalić koji je dugogodišnjim pedagoškim i naučno-istraživačkim radom postavio temelje bh. muzikologiji. Pored njega, značajnim muzikološkim radovima javljaju se i Gorana Doliner, Ljiljana Ivanović, Željka Stijačić, Slobodan Špirić, Ivan Čavlović, Fatima Hadžić, Lana Paćuka i dr.

Od muzičkih teoretičara i pedagoga koji su se bavili naučno-istraživačkim radom ističe se Selma Ferović, Ivan Čavlović, Senad Kazić, Refik Hodžić, Indira Meškić, Merima Purić-Čaušević, Valida Akšamija-Tvrtković, Amila Ramović, Amra Bosnić i dr. a u muzičkoj publicistici, pored Zije Kučukalića, Divna Pervan i dr.

Muzički život, odnosno historija muzike u BiH prvih decenija 21. stoljeća je u znaku uspona. Brojne institucije muzičkog života, muzičari specijaliziranih djelatnosti, potpora novog društva, koja nije uvijek na odgovarajućoj visini, daju zamah muzičkom životu koji, međutim, još uvijek nije dostigao vrijednosne okvire s kraja 80-tih godina 20. stoljeća. No imperativ vremena, odnosno globalizacije i uključivanja u evropske tokove kulturnog i muzičkog života nameću BiH nove kriterije razvoja muzičkog života, koji se prije svega odnose na kvalitativni nivo.

Muzika u BiH postoji i kao društvena i kao autohtona djelatnost, dakle ona koja je vezana za društvene želje i promjene, i ona o kojoj odlučuju kompozitori i izvođači, odnosno sami muzičari. Svjetskost bh. muzike, iako dvostruko ovisna: o društvu i muzičarima, postaje dio evropske stvarnosti onoliko koliko su institucije i pojedinci sposobni muziku prenijeti iz lokalnog u globalni stvaralački i receptivni medij. Koliko će historija muzike u BiH biti svjesna same sebe, odnosno koliko muzičari budu činili za muziku samu toliko će muzika kao umjetnost biti dijelom lokalne i globalne zajednice. Do koje mjere će ukupni kulturni tokovi u BiH zadovoljiti evropske kriterije razvoja muzičkog života, ostaje da se sagledava u jednom drugom vremenu.

HISTORY OF MUSIC IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

SUMMARY

In 2010, the Federal Ministry of Education and Science financially supported work on Fundamental Research for the History of Music in Bosnia and Herzegovina – the FIHM 2010 BiH Project. One of the goals of the project is to write a comprehensive history of music in BiH (Bosnia and Herzegovina). The result of work on the project so far is the book *History of Music in BiH*.

The history of music in Bosnia and Herzegovina begins at the moment of creation of the first cultural products of people who were settled in its present territory. This means that the history of music in BiH is as old as the history of its people. Tangible evidence of this are rare, yet still existing, but one area's cultural history in all parts of the world always displays the same situation: culture is a product of material and spiritual nature, and music is an important segment of culture.

Striving for a musical culture to become musical art is constant and intense in all societies, however, that is a long-term and often historically exhausting process. This is particularly evident in unstable areas such as Bosnia and Herzegovina. Why? History of music is tied to history of a society, its political, economic, geographic, health and substantial changes in general, that are especially turbulent in unstable environments. Hence, the history of music in BiH is perceived as a process of discontinuity and a process of phase periodisation, linked with the general social periodisation.

The explanations for these two approaches are as follows:

1. Discontinuity in the development of music in BiH was caused by social transformations that are characterised by drastic cyclic changes of socio-political relations. After one period, in which the development of musical culture and art was stabilised as much as it was allowed by the general social circumstances of a historical period, another period starts and completely nullifies previous social relations and achieved levels of the overall social development. There is no need for more elaborate explication of the transition from the medieval to the Ottoman Bosnia and then the Austro-Hungarian Bosnia, nor for the explication of social alterations that occurred with those changes of political systems. Their impact on development of culture and art does not need to be particularly underlined either. Hence, the elements of continuity in the history of music in BiH are found almost solely at the level of individual pursuit of musical artists to create as valuable as possible musical creations that could meet the aesthetic requirements of good art.

2. History of music in Bosnia and Herzegovina is dependent on socio-political changes and periodisations. It can be divided into the following periods: ancient music up to the settlement of Slavs, music in medieval Bosnia, music during the Ottoman rule, music during the Austro-Hungarian rule, music between the two world wars, music during the World War II as a transition period, music from 1945 to 1992, music during the 1992/95 war as a transition period and music after 1995.

But before addressing the history of music in Bosnia and Herzegovina, it is necessary to point to some fundamental methodological observations related to the musical life in Bosnia and Herzegovina. These remarks are formulated as questions - on terminology, on folklore and religious music, on musical folklore in art music, on history and aesthetics, and on the aforementioned periodisation.

Discussion of terminology is determined by two basic questions: What is the music in Bosnia and Herzegovina? What is BiH (Bosnian-Herzegovinian) music? Music in Bosnia and Herzegovina is the term designating geographical, historical, political and national marks of music on the territory of BiH. All nations and all people considered BiH inhabitants participate in making of this music, whether they are originally from BiH, or have arrived there as artists and creators from other environments. The first are autochthonous Bosnians, the second are bearers of cultures of other communities who breed their integrity with the integrity of the BiH population. Nevertheless, in the process of the creation of BiH music - they become equal.

“BiH music” is an overall term for music in Bosnia and Herzegovina, and is superimposed to traits of particular musical styles. It designates belonging of music to a general corpus of art and culture, as a fact of association of Bosnian, Serbian, Croatian and other musical entities into a single unit that can be defined by the derived term “Bosnian-Herzegovinian musical spirit”. The term is developed from the pre-existing term “Bosnian spirit”. What is the Bosnian spirit? There is no definition or monographic treatment of the term. It is spoken of as something intelligible and understandable, as well as acceptable or unacceptable. The Bosnian spirit is described as the multinational, the multireligious, etc., as well as the tolerance of the constituent nations, the general and particular identity (national and civic), the revival of national and religious identities along with the revival of historical and political spirit of Bosnia and Bosnians (always and Herzegovina and Herzegovinians). The Bosnian spirit in both the past and the present is an emanation of the civic, rather than the national, an emanation of the people (individuals and groups) inhabiting the ground of BiH, not only of one nation. The Bosnian spirit transcends the ethnic, the individual and the regional, into the national, the collective and the universal. The danger, however, of treating the Bosnian spirit, i.e. its musical synonym, as a document and a symptom of

an individually emanated spirit synthesised from the musical spirit of a nation, is real. This reality comes from submissiveness of the Bosnian spirit to politics, i.e. to one nation, thus negating the Bosnian musical spirit itself. And the negation of Bosnian musical spirit is the very negation of Bosnian music. Where is the way out? First of all, music is affirmative *per se* (music exists by itself), and then in accordance with the Bosnian spirit. As such, music is immune to politics, sociology, psychology, and is immune to siding with or against the Bosnian spirit, even if in it we fragmentally recognise Bosniak, Serbian or Croatian identities. Musical work is subjective by its text, as a focus point of spiritual and material determinants of a man, and it is objective according to its context as an expressive transfer of codes of a society into the codes of a musical structure. This means that it is less relevant to look at music through social and political aspects of the Bosnian spirit, than to perceive music as a subjectiveness of the Bosnian spirit in the aesthetic sense and in the sense of its worldliness. Musical work is created by one man, but it is a property of all people. Here, of course, we always mean the music defined as art music.

History of music in BiH positively exists, but it is historically undefined in terms of temporal continuity. Too many different kinds of destruction occurred in BiH, preventing the life of professional music to stabilise and develop to the level of a BiH art music. History of music in BiH begins even before the mention of its name (K. Porphyrogenitus, 10th century). Archaeology found its traces in the ancient times, during which singing and playing were undoubtedly practiced. Should we place those times in the Hellenistic-Illyrian era or in the Roman-early Christian one, the Slavic or the medieval Bosnian, the Turkish or the Austro-Hungarian, it depends on historical facts and musical monuments. However, through comparative method we can determine that singing on the BiH ground resembled the nowadays singing of the descendants of the Illyrians or singing of the ancient Greece. We can now conclude that in the early Christian basilicas, the remains of which date from the 4th to the 6th century, people used to sing psalms, hymns, responsoriums and antiphons, and also that by Christianisation, Slavic music was performed during religious ceremonies. Still, the first well-known record of professional music in BiH dates from the 15 September 1408, when Dubrovnik's Small Council decided to hand gifts to two jugglers from the court of King Tvrtko II of Bosnia. Year 1385 is also important, when Dubrovnik's musicians were recorded as quests at the court of Prince Balša. Thus we learn from the Dubrovnik archives that the musical life of medieval Bosnia was quite vivid.

Information on professional music in the Ottoman period is very scarce, but one can safely say that, at that time, musical practice in Bosnia was similar to the one common throughout the Ottoman Empire, due to the fact that professional

musicians were an integral part of the Ottoman army. In comparison to medieval Bosnia this period is perceived as a hiatus, however, it is a period of arising of new folklore impulses, especially in terms of creation of new forms such as sevdalinka that has lived on to the most recent time. After the Ottoman disruption, Western European musical spirit arrives in Bosnia with the Austro-Hungarian Monarchy and carries on between the two world wars when it achieves its first development, then continues in the period of its systematic development after the World War II. Music during the two wars, Second and the 1992/95 war, is seen as in a state of transitional instability, and the music after the war 1992/95 is in a state of transition.

Notable is the fact that the first major musical results were achieved during the national constitution of Serbs and Croats, and partly Bosniaks, in the Austro-Hungarian period. However, this was inconsistent with international currents of music history. Western European nations had accomplished considerable musical and artistic results long before the constitution of nations in the 19th century. The explanation of this fact may, perhaps, be found in the German, French, Italian musical spirit, created long before the German, French, Italian nation. Can we here draw parallels with the Bosnian musical spirit? Bosnian musical spirit is belated, but is accomplished in a similar way as any European one.

Perhaps the century of the beginning of development of music in BiH is a matter of convention and agreement, but it is certain that its artistic levels begin only after the World War II in the works of local composers and those who have long worked in BiH in order to become BiH composers. A long delay in artistic results within the world's music is influenced by matters outside the music itself. It comes from the arena of general history, politics, wars and conquests, etc., and is least caused by the ability of the Bosnian people to create music. (Let us only remember the example of Francis the Bosnian.) Hence we cannot look for the Bosnian musical spirit only in the destroyed history, but in the aesthetics of actual musical works instead. By finding the Bosnian musical spirit in the aesthetics, and not in history, the aforementioned parallel with the history of European music becomes unnecessary, since artistic results do not know of nationalities, but also it becomes historically impossible, because general history did not create history of music. And the aesthetic musical spirit of Bosnia should be sought in the material, compositional technique and spiritual meaning of the actual musical works.

History of music in BiH can be followed according to specific problems. This means taking into consideration the phenomena relevant for the development of music in BiH. These musical phenomena are: compositional practice, musical performance practice, music institutions and music pedagogy and science.

COMPOSITIONAL PRACTICE

Compositional practice is the most recent form of musical activity in the development of music in BiH. It is understandable why! Only a highly developed musical infrastructure, from an education system to ensembles and concert halls, can encourage creation of new musical works, which are the fundament to every musical art. One of the reasons why we are only talking about musical culture, and not about musical art, up until the development of compositional practice, actually is the very lack of compositional practice as the most important fact for the history of music of a social environment. The first composers in BiH appeared in already in the Middle Ages, as we learn through comparative method and from comparison with similar phenomena in medieval Europe. Namely, the first European composers in modern sense worked within the Church structures or were dealing with professional entertainment music. There are records of names in the entertainment business in Bosnia, such as Pribigna and Mrvac, who were jugglers, entertainers and musicians in the courts of the aristocracy of Bosnian medieval Bosnia, who showed their art in the Republic of Dubrovnik. Were these musicians also the first composers of Bosnia and Herzegovina? Probably yes, because medieval musicians had to create in order to be hired by their wealthy patrons, and not just to act, play or produce comedy. The principle of creation of the new was valid in all cultural periods of civilisational circles, even in medieval Bosnia. We mention the name of Francis the Bosnian (Franciscus Bossinensis), who was originally from Bosnia, but his two books of tablatures of Italian frottolas and original ricercars for lute published in 1509 (*Tenori e contrabassi intabulati col sopran in canto figurato per cantar e sonar col lauto. Libro primo, Francisci Bossinensis Opus.* Venice. Printed by O. Petrucci) and in 1511 (Same title as the *Libro Secundo.* Fossombrone, Printed by O. Petrucci) confirm beyond any doubt his participation in the history of Italian music. However, Bossinensis was followed by a number of musically active Franciscans, who most certainly composed music for needs of the spiritual practice of the Franciscan order.

One of the first composers in BiH was Aleksa Šantić. He was a poet by original vocation, but he wrote several original compositions, choral rhapsodies based on folklore tunes, that can be taken as the first known composed structures in BiH. Šantić was followed by numerous composers of foreign or domestic origin at the time of the Austro-Hungarian Empire and later, and who gradually brought the Bosnian compositional practice to the rank of European compositional practice. Here are some of the most prominent names: Franjo Matějovský, Vlado Milošević, Mladen Pozajić, Miroslav Špiler, Mladen Stahuljak, Avdo Smailović, Nada Ludvig-Pečar, Dragoje Đenader, Vojin Komadina, Milan Jeličanin, Josip Magdić, Andelka Bego-

Šimunić, Asim Horozić, Valentina Cvijetić, Ališer Sijarić, Dino Rešidbegović etc.

Bosnian composers have been creatively linked to two idioms – the folkloric and the European. But there are only few composers who kept these two areas strictly separated, i.e. being exclusively oriented to either folklore or Western compositional traditions. This means that BiH composers approached compositional practice synthetically and created their works with the use of BiH folklore, bringing their inspiration in folklore into the abundance of compositional techniques of Western European music.

MUSICAL PERFORMANCE PRACTICE AND INSTITUTIONS

Music is generally based on its performance as a sonic materialisation of compositional intentions recorded in a musical script. History of performance practice in BiH can also be told starting with the earliest known names, but the performance practice of the modern type actually starts with the Austro-Hungarian era. From this period, we have records of world famous artists who have appeared in major BiH cities, such as harpist Teresina Zamara, violinist brothers František and Emanuel Ondříček, Fritz Kreisler, Bronislav Huberman, Zlatko Baloković, pianist Josip Kremer, Alfred Grünfeld, singers Žarko Savić and others. Gradually, local musical artists and musicians start appearing, rapidly compensating centuries of lag in performing arts.

The first public concert in BiH took place in Banja Luka on 31 May 1881, and the first concert in Sarajevo on 11 December 1881, at the newly built Officers' House (now the House of the Armed Forces). Both concerts were performed by Austro-Hungarian military ensembles. From then on, concert life is intensified, initially due to social needs of high-ranking Austro-Hungarian officials, but very soon cultural needs of the local population as well.

Some of the first recorded artists were foreigners, mostly Czechs and Croats, who have long resided and worked in BiH, such as: Blanda Höller, Milena Mrazović, Ljubo Bajac, Jelka Đurić, Beluš Jungić. They were gradually followed by numerous domestic instrumentalists, who have often acted as music educators, orchestra members and often, the most prominent of them, and as concert artists. The names of the most prominent conductors are: Josip Rožđalovski, Ivan Štajcer, Mladen Pozajić, Teodor Romanić, Radivoj Spasić, Julio Marić, Miroslav Homen, Marijan Fajdiga, Čestmir Mirko Dušek, Abid Kusturica, Ognjen Bomoštar, Rešad Arnautović, Emir Nuhanović, Samra Bučan-Gulamović; Singers and vocal pedagogues: Bruna Špiler, Blanka Danon-Kurpjel, Milica Zečević-Buljubašić, Ljiljana Molnar Talajić, Radmila Smiljanić, Gertruda Munitić, Paša Gackić; Sopranos: Branka Perić-Đorđević, Mira Štor, Vanda Cistler, Božica Sitarić, Radmila Todorovska, Margit Tomik, Amila

Bakšić, Adema Pljevljak, Aida Čorbadžić-Valka, Snježana Savić, Kornelija Krmpotić; Mezzo-soprano: Blaga Videc; Alto: Noris Mulabdić-Hrabar; Tenors: Mario Đuranec, Anton Mosina, Vjekoslav Zaratin, Abdulah Beganović, Sead Buljubašić; Baritones: Julije Nevžala, Milivoj Bačanović, Matija Kuftinec, Ljubiša Martinović, Borislav Aleksandrov, Dušan Bugarin; Bass-baritone: Dragutin Fijala; Basses: Makso Savin, Paško Duplančić, Miroslav Janjčić, Vasil Marčev, Goran Simić, Ivica Šarić; Pianists: Matusja Blum, Sofija Deželić, Vlasta Debelić, Anka Humo, Marijan and Zlata Feller, Tatjana Kartelj, Ružica Savić, Olga Vukomanović, Jasenka Roter-Petrović, Dubravko Rukavina, Milica Šnajder, Izolda Ambrožić, Jasenka Dimitrijević, Ranka Cecić-Jovanović, Farida Mušanović, Višnja Zekić-Verunica, Dunja Dimitrijević, Ljiljana Pećanac, Neda Stanković, Meliha Kulukčija, Aleksandra Romanić, Nedeljka Gojković-Kepnik, Zoran Janjčić, Sanja Lagumđžija, Nihad Krečo; Violinists: Aleksandar Szegedi, Milan Tarbuk, Nikola Pecko, Karlo Senaši, Ivo Sagrestano, David Kamhi, Kurt Hauzer, Miroslava Pašić, Osman Faruk Sijarić, Dževad Šabanagić, Radoslava Medle, Muhamed Mazalović; Violists: Dragutin Arany, Vinko Kepnik; Cellists: Pavle Stojković, Vladimir Antolek, Ivan Poljanšek, Branimir Huterer, Petar Olenjuk, Yevgeny Xaviereff; Flutists: Franjo Stubičan, Muamer Kulukčija, Bećir Drnda, Davor Bušić, Sakib Lačević; Clarinetists: Aleksije Radan, Ante Vezilić, Rajmund Likić, Emir Nuhanović, Vedran Tuce; Oboists: Josip Bareš, Đorđe Busančić; Bassoonists: Jirži Ševčík and Damir Huljev; Trombonist: Josip Jurić; Timpanists: Desanka Seka Jovanović, Davor Maraš; Guitarists: Ivan Kalcina, Dani Šehu, guitar educator Mila Rakanović, etc.

Performance practice developed gradually within the activity of choral societies and institutions of theatres, the Sarajevo Philharmonic and other orchestras, music festivals, etc. Performance practice remained tied to musical infrastructure.

Choral societies have had an extensive role in the development of musical life. First choral performances in BiH were recorded around 1867, within the Serbian Orthodox Church and the Franciscan order. Initially, choral societies had national-religious character. The earliest date associated with activity of a choral society in BiH is the year 1860, when Serbs in Brčko founded the "Srbadija" Serbian Choral Society, which operated at the Serbian reading room, also the first of a kind in BiH. In 1873, Croats in Mostar applied for registering the "Kosača" choir. The application was rejected, but the choir was founded as the Church Choir. In 1877, the Serb Orthodox Church Choral Society was founded in Gračanica. The conductor was a teacher, Makso Todorović. In Tuzla, in 1886, Lower-Tuzla's Serb Orthodox Church Choral Society was founded, changing its name into "Njeguš" Serb Choral Society in 1920. In 1888, Croats of the city of Mostar established the People's Choral Society. The founders wanted the name "Hrvoje" to be part of the name of the company, but

the authorities did not allow it.

Serbian Orthodox Church Choral Society "Sloga" in Sarajevo was established in 1888, the same year as the "Fiddle" Serbian Orthodox Church Society was founded in Mostar. In 1894, the "Trebević" Croatian Choral Society in Sarajevo was formed. Also in 1894, the "Jedinstvo" Serbian Orthodox Church Choral Society in Banja Luka was founded, and in 1898 "Nada" National Choral Society, which changed its name the next year into the "Nada" Croatian Choral Society. First Muslim choral society in BiH was active as part of the "Gajret" Cultural-Educational Society since its male choir was established in 1905. In 1901, the Jews of Sarajevo founded the "La Lira" Spanish-Jewish Choral Society. One of the few multi-ethnic choral societies was "Männergesangverein" ("Male singing society"), founded in 1887, and in 1905 the choral section was established within the "Proleter" Workers Cultural-Artistic Society etc.

From their beginning until the present day, choral societies have played a significant role in the development of musical amateurism, with regular participation of a number of devotees of music and choral singing.

The first opera performed in Bosnia and Herzegovina was *Alessandro Stradella* by Friedrich von Flotow. Sarajevo performance of this opera took place on 27 September 1882. Not long after starts the performance practice of numerous visiting opera and theatre groups from all countries of and beyond the Habsburg Empire in Sarajevo and other major towns of BiH. BiH opera and operetta audience very early got to know some of the fresh European operas and operettas, composed and performed in Vienna, Milan, etc., only a few years or even months prior to the performance of Sarajevo. Among of the main features of stage performance practice in BiH until the Second World War were frequent performances of song-plays and operettas.

Since 1899, the Community House, known as the National Theatre in Sarajevo since 1921, acquired a very significant role in the development of musical theatre life. Very soon some other theatres, such as the Banja Luka Theatre (1930), became the focus of cultural and musical life in which musical plays and concerts were performed.

Equally important performing activity was developed by professional and amateur instrumental ensembles. The most important instrumental performing institution in BiH is the Sarajevo Philharmonic Orchestra, founded in 1923. But the Sarajevo Philharmonic Orchestra was not the only institution for instrumental sound. It is known that, within high schools and teacher training colleges, and also in cultural-artistic societies, there were different kinds of smaller or larger scale instrumental ensembles from tamburitza to symphony orchestras. These orchestras performed appropriate works for school holidays or social events, with participation of talented

students and citizens. At the beginning, the level of musicianship was amateurish, but very soon trained musicians took the position of music educators and started including more demanding works in the pupils' and city's instrumental ensembles repertoires.

Thanks to the support of society and the efforts of music enthusiasts, after the Second World War major musical institutions were established: the National Music School (1945) and the Academy of Music (1955), Opera of the National Theatre in Sarajevo (1946), Choir of the Sarajevo Radio-Television (1947), Sarajevo Philharmonic Orchestra (1948), City Symphony Orchestra in Banja Luka (1948), Ballet of the National Theatre in Sarajevo (1950), City Symphony Orchestra in Tuzla (1955), Mostar Symphony Orchestra (1958), Radio Orchestra (1962), later named Symphony Orchestra of the Sarajevo Radio-Television, etc. A special role was played by smaller ensembles specialising in New Music, such as "Momus" (Modern Music Sarajevo, 1972) and "Masmantra" (1977), whose artistic director was the composer Josip Magdić, and recently "Sonemus," directed by the composer Ališer Sijarić.

Activity of professional and amateur performing ensembles between the two world wars is important for at least two reasons: *first*, new works of local composers were composed for these ensembles, enriching the artistic fundus with new original contributions, the *second*, the ensembles attracted a large number of musicians, thus contributing to the musical life in terms of quantity, but gradually also in terms of quality. The culmination of this growth happened in the mid-1970s, when the musical life in BiH, especially in Sarajevo, was equal in artistic status to other major Yugoslav cultural centres. Evidence for this are numerous premieres and first performances newly composed works, and we could single out most important ones in terms of form or genre: opera *Badger on Tribunal* by Vlado Milošević, libretto by Ranko Risojević based on the motives of Petar Kočić (premiere 25 November 1978), three ballets by Vojin Komadina – *Satan*, libretto by Miroslav Jančić, choreographed and directed by Slavko Pervan (premiere 4 March 1972), *Hasanaginica*, choreographed and directed by Slavko Pervan (premiere 26 March 1975), *The Dervish and Death*, libretto by Dani Boldin, based on the novel by Meša Selimović, choreographed and directed by Dragutin Boldin (premiere 17 October 1991), ballet *Invocation of Perun* by Rada Nuić, choreographed by Dragutin Boldin (premiere 21 May 1988), followed by numerous symphonic and orchestral works, works for chamber ensembles or solo instruments, etc., as reported on the pages of this book, particularly in the composers' biographies.

MUSIC PEDAGOGY AND SCIENCE

During the Austro-Hungarian rule, music education in Bosnia and Herzegovina was in its initial phase, and not before the time between the two world wars the first subsidized music school in Sarajevo was founded (1920).

Initiatives to establish some form of organized music education occurred in the Austro-Hungarian period. The earliest data on an attempt to form a music school comes from 1898, when composer and conductor Adalbert (Albert) Laszky from Budapest filed a request to the Minister of Finance Benjamin Kállay to establish a *Conservatorium für Musik* in Sarajevo. In relation with music education, we should also mention some of the courses organised in the cities of Bosnia and Herzegovina, Banja Luka, in particular, which at the time of Austro-Hungarian rule had a very rich musical life and also quite organised forms of music teaching. Among of them were the courses organised by Franjo Matějovský during his first stay in Banja Luka (1900–1905). The most important year for the initial stage music pedagogy in BiH was 1908, when Franjo Matějovský launched a private music school in Sarajevo, with lessons in piano, vocal training, violin, cello and theoretical subjects.

First state owned music school was the County Music School, established in 1920. School was of a secondary level, with six at first, then eight grades, and courses in piano, vocal training, string and wind instruments, and theoretical subjects.

State Secondary Music School in Sarajevo was founded in the late autumn of 1945, with the basic and the intermediate level, and from 1950 it changed its name to Secondary Music School. From the beginning it had six departments: piano, string instruments, wind instruments, ballet, theoretical subjects and preparatory courses. Secondary Music School in Sarajevo educated a number of staff that would subsequently continue their education at the Academy of Music in Sarajevo and other academies in the socialist Yugoslavia or elsewhere. The founder and first director of the school was Cvjetko Rihtman. Secondary music schools were established in all major urban centres: Mostar (1954), Banja Luka (1956), Tuzla (1957), Bihać (1971), Zenica (1977), Prijedor (1994), Bijeljina (1994), Lukavica (1994), Novi Travnik (1996), Široki Brijeg (1996) and Trebinje (2009).

With a number of primary music schools, pre-university music education has reached a remarkable quantitative level, which corresponded European standards of the number of students of music in relation to the number of the overall population. All of these music schools had quality choral and instrumental ensembles, which, along with soloist students and teachers, very often and especially in the initial period of work were the core of musical life in their hometowns. This spatial expansion and internal quality of each music school, especially those in Sarajevo, Banja Luka, Tuzla

and Mostar, enabled the creation of numerous ensembles in all major towns of BiH, from convenient occasional small performing groups to symphony orchestras during the 1970s and 1980s.

Correspondingly, higher music schools in BiH were also established, the most important of which are the Academy of Music in Sarajevo (1955), Academy of Music of Eastern Sarajevo (1994) and Academy of Arts in Banja Luka (1998).

Musical science in BiH is related to several aspects of musical life, ethnomusicology, musicology and music theory in particular. The records of the earliest ethnomusicological research work in Bosnia and Herzegovina are related to the activities of Julio Bajamonti in the second half of the 18th century, and then to Croatian ethnomusicologist Franjo Kuhač and Czech Ludvik Kuba. However, ethnomusicology as science begins with Cvjetko Rihtman, founder of the Academy of Music and its ethnomusicological department, and subsequently of the Institute for Musical Folklore of the National Museum in Sarajevo. In this way, basic conditions for systematic training of young ethnomusicological staff and for conducting research projects in folk musical practices across the country were created. Results of the ethnomusicology school of Cvjetko Rihtman are highly acknowledged internationally. Vlado Milošević developed a very significant ethnomusicological activity as well, which has resulted in numerous books and scientific papers. Relatively large number of researchers remained active in the ethnomusicological work, and in this respect Dunja Rihtman-Šotrić, Mira Fulanović-Šošić, Ankica Petrović, Vinko Krajtmajer, Jasna Spaić, Milorad Kenjalović, Tamara Karača, Jasmina Talam should be mentioned.

Founder of the musicology in BiH is professor Zija Kučukalić, whose long-term educational and scientific-research work laid the foundations of BiH musicology. Beside him, significant musicological work has been accomplished by Gorana Doliner, Ljiljana Ivanović, Željko Stijačić, Slobodan Špirić, Ivan Čavlović, Fatima Hadžić, Lana Paćuka, etc.

Among music theorists and pedagogues dedicated to scientific-research work, notable is the role of Selma Ferović, Ivan Čavlović, Senad Kazić, Refik Hodžić, Indira Meškić, Merima Purić-Čaušević, Valida Aksamija-Tvrtković, Amila Ramović, Amra Bosnić, etc., in music publicism, beside Zija Kučukalić, there is Divna Pervan, etc.

Musical life and the history of music in BiH in the first decades of the 21st century are marked by a growth. Numerous institutions of musical life, specialised musicians, support from the new society, which is not always at the appropriate level, give an impetus to musical life, which, however, has not yet reached quality levels of the late 1980s. But the imperative of the time, i.e. globalisation and joining the European currents of cultural and musical life, impose new criteria the development of musical

life in BiH, primarily related to its quality.

Music in BiH exists as both social and autochthonous activity – it is tied to social desires and changes, while remaining determined by composers and performers. Even though this relation with both society and musicians makes its dependence twofold, the worldliness of BiH music becomes part of the European reality as much as the institutions and individuals are capable of transferring the music from local to the global creative and receptive medium. The level that music as art will reach in becoming part of local and global community will depend on the level of self-awareness accomplished by the music history in BiH and the level of musicians' own efforts in building their music. To what extent will the overall cultural flows in BiH meet European criteria of the musical life development, it remains to be observed at another time.

Izdavač
Muzička akademija u Sarajevu
Institut za muzikologiju

Summary

V. as. Amila Ramović

Zusammenfassung

Saša Gavrić

Lektura

Prof. Dragica Orlando

Korektura

V. as. mr. Fatima Hadžić
V. as. mr. Lana Paćuka

Design / DTP

Esad Šuman

Štampa

ŠDC

Tiraž

500 primjeraka